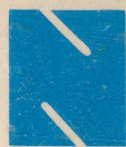

373.5.091(082)

С 91

НИВА ЗНАНЬ

ІНФОРМАЦІЙНО-
ПЕДАГОГІЧНИЙ
АЛЬМАНАХ

СУЧАСНА ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА
ТА ШЛЯХИ РОЗВ'ЯЗАННЯ ЇЇ ПРОБЛЕМ

виховання та освіти, освічену висококультурну особистість, освічене суспільство.

Тому одним із основних і актуальних завдань сьогодення є і формування особистості педагога, виховання його, щоб, як говорив великий син українського народу Т.Г.Шевченко, він був апостолом правди і науки, а відтак уособленням совісті нації.

Такий учитель зможе повернути дітей до школи, відновити у їх свідомості справжні моральні і культурні цінності, цілеспрямовано формувати інтелектуальний потенціал нації, виховувати справжніх громадян України. Досягти цього можна за умов контрольованої, глибоко продуманої системи виховної роботи, яка забезпечить підготовку дитини до життя і діяльності в нових умовах. Головними методологічними висновками при цьому є: поєднання наукової педагогічної системи виховання з народними національними виховними традиціями, приведення головної мети виховання у відповідність з соціальними запитами суспільства, систематизація і обґрунтування принципів і стратегічних напрямів національного виховання.

В.С.ПІКЕЛЬНА

УЧИТЕЛЬ ХХІ СТОЛІТТЯ

Педагогічне сьогодення пов'язане з розглядом вимог до учителя в ХХІ столітті.

У 1994 р. (м.Москва) була проведена Міжнародна науково-практична конференція "Педагогічна освіта ХХІ століття", на якій обговорювались питання світових, національних та регіональних проблем вищої педагогічної освіти. Учені висловлювали думку, що на межі ХХІ століття має гостро стати проблема збереження інтелектуального потенціалу будь-якої нації. Необхідність відтворення вчительських кадрів визначається надзвичайно широкими масштабами впливу вчителів на свідомість учнів, інтенсивністю цього впливу та унікальністю професії вчителя, оскільки в усьому світі це найрозповсюдженіша професія.

На конференції багато дослідників відмічали, що сучасні національно-економічні умови призвели до значного зростання навчального навантаження педагогів, яке досить часто "доходить до рівня, що виключає фізичну можливість забезпечити задовільну якість навчання" (М.Л.Левицький).

Крім того, сьогодні в освіті відчувається зниження мотивації педагогів до підвищення своєї кваліфікації та професійної майстерності. У вищих педагогічних закладах спостерігається наявність протиріч: з одного боку, значно зросли вимоги до рівня кваліфікації майбутнього педагога, який має бути конкурентноспроможним на ринку праці, з іншого – погіршується матеріально-технічна база вузів, відсутні матеріально-фінансові стимули; з одного боку існує принцип (Закон України “Про освіту”), який передбачає орієнтацію вітчизняної вищої освіти на кращі зразки в світі, з іншого – існує відтік педагогів високої кваліфікації у “близьке та дальнє зарубіжжя”; визначена стратегічна мета майбутнього розвитку вітчизняної системи вищої педагогічної освіти, але поруч з цим продовжуються складні соціально-економічні умови, за якими навіть кандидатам педагогічних наук важко влаштуватись відповідно до своїх інтересів; запровадження в навчально-виховний процес нових інтенсивних технологій підготовки майбутніх фахівців-педагогів поєднується зі слабкою матеріально-технічною базою вищих закладів і таке інше.

На межі ХХІ століття виникає необхідність розробки спеціальних проєктів, які б дозволили поставити вищу педагогічну школу на рівень кращих вищих закладів Європи. Саме тому вчені пов'язують вихід вузів із кризової ситуації з розробкою методів прогнозування наслідків тих рішень, які приймаються сьогодні.

Визначено, що освіта є “історико-культурним феноменом” і тому вона повинна сприяти розвитку та процвітання етносу. “Правильна” освіта – це “вищий дар” для людини та історії. “Безнаціональна освіта” вважається трагедією для держави (Є.П.Белозерцев).

Від учителя ХХІ століття буде залежати інтелектуальний потенціал нації, оскільки його праця буде впливати на спосіб життя всіх людей. Саме від нього буде залежати засвоєння суспільством нового змісту життєдіяльності та духовної потреби підростаючого покоління. Вже сьогодні зміст освіти в Україні визначається пріоритетом загальнолюдських цінностей, формування яких цілком залежить від діяльності педагогів. Це положення визначає певні вимоги до вчителя у ХХІ столітті: це людина, яка має широкий інтелектуальний кругозір; характеризується екологічною та економічною культурою; вміє професійно спілкуватись зі школярами та дорослими; здібна передбачити соціальні конфлікти і не допускати їх; художньо освічена і успішно сприяє розвитку міжкультурних зв'язків; їй притаманні якості патріота та інтернаціоналіста, національна гідність...

До нових властивостей вчителя у ХХІ столітті буде відноситися його вміння формувати нові стосунки із віруючими людьми, позитивно ставитись до людини будь-якої релігійної конфесії.

Найвища ступінь соціальної активності педагога буде визначатись його спроможністю створювати класну "авторську педагогіку".

К.Кушнер (відомий вчений США) на прикладі американської моделі вищої педагогічної освіти дослідив і спрогнозував міжкультурні та глобальні потреби вчителів і учнів у XXI столітті. Проаналізувавши специфіку функціонування вищої школи (Кентський університет штату Огайо), він дійшов висновку, що зміни в системах освіти пов'язані з переходом від монокультурного погляду на процес і мету освіти до глобального розуміння цих питань. Цей перехід в освіті складний, оскільки він передбачає фундаментальні зміни у самому способі життя.

За думкою К.Кушнера, вище означений перехід викликає у людей "ворожі почуття", оскільки вони "будь-якою ціною" прагнуть до збереження власного менталітету.

Саме така ситуація спостерігається сьогодні і в школах. Тому зростає відповідальність учителів за правильність цього переходу. Зміни змістовно пов'язані з вирішенням таких питань, як сприймання сучасної соціально-економічної дійсності, ставлення людей до віри, із змінами у поведінці людей та їх ціннісних орієнтацій і таке інше. Щоб навчитись майбутньому учителю успішно вирішувати такі проблеми, йому необхідно навчитись модифікувати свої дії і задовольняти потреби кожного учня.

В США, відмічає К.Кушнер, є три безумовних реалії: смерть, податки та зростаючі міжкультурні відносини. Він пише: "Подобається нам це чи ні, готові до цього ми чи ні, люди все більше починають контактувати один з одним, з тими, хто є носіями іншої мови, культури, етноса, раси, хто має інший соціокультурний статус, релігію, сексуальну орієнтацію, живе в країні з іншою системою охорони здоров'я". Сьогодні в Америці народжується значно більше дітей серед національних меншин. Дослідник інформує, що в США до 2040 року представників "кавказької національності" буде в кількісному відношенні більше, ніж інших меншин. В США люди розмовляють більше як 400 мовами. Саме тому представники меншин прагнуть все більше і більше до збереження своєї мови і культури.

Зміст освіти, де б розглядалися такі проблеми, як: "багатокультурна освіта", "міжкультурна освіта", "освіта без упереджень", "інтернаціональна або глобальна освіта", не передбачений шкільними планами і не розповсюджений у вищих навчальних закладах.

Тому необхідність формування у майбутніх педагогів знань і умінь, які могли б дозволити їм ефективно працювати з людьми, що мають різне минуле та різні точки зору на життя, дуже важлива при їх підготовці (К.Кушнер).

Такі знання та уміння вчитель має передавати школярам, оскільки більшу частину свого життя вони будуть проводити у міжкультурному середовищі.

Учені роблять висновок: педагогічна освіта, що націлена на XXI століття, не має права ігнорувати вищеозначені положення.

Англійський дослідник Н.Лукас також прогнозує розвиток вищої педагогічної школи у XXI столітті. Він вважає, що компетенція вчителя минулого та вчителя майбутнього відрізняється. Дослідник зацікавився вимогами, які поставить перед учителями XXI століття, оскільки вони мають задовольняти соціально-економічним умовам наступного століття. Завдання, яке поставить суспільство перед учителем буде, досить складне, бо кожна молода людина має усвідомити свій соціальний, інтелектуальний та економічний потенціал.

Н.Лукас вважає, що у відповідь на вимоги XXI століття, система підготовки вчителів у Британії та інших країнах має бути суттєво змінена, тому що сучасна система освіти, яка функціонує на засадах розподілу на професійне та академічне навчання, у XXI столітті “не спрацює”.

Цю думку підтримує інший англійський дослідник Р.Рейх, який вважає, що вже сьогодні необхідно формувати у школярів такі навички, як: абстрагування, системне мислення, експериментування та взаємодію.

Абстрагування – це таке уміння, яке дозволяє учню сконцентруватися на виявленні показників, критеріїв і перебудови знання так, щоб вони мали значення для роботи з іншою метою. Уміння абстрагуватись дозволяє майбутньому спеціалісту виходити за межі вузької спеціалізації. Подібне уміння робить мислення спеціаліста гнучким.

Системне мислення також має стати навичкою, оскільки традиційна система навчання дає учням прагментарні знання навчальних предметів. Одна галузь знань, відокремлена від інших, що не сприяє цілісному сприйманню світу. Р.Рейх впевнений, що така “мудрість” не розвиває особистість і так не можна готувати людей до XXI століття. Системне мислення безпосередньо пов'язане з формуванням у молоді планетарного світогляду.

Експериментування — це інструментарій, необхідний для спеціалістів XXI століття. Саме тому у школярів необхідно розвивати уміння експериментувати, створювати умови, за якими вони могли б навчатися засобами “спроб та помилок”. Досить багато вчених вважають, що у сучасному навчально-виховному процесі вищої педагогічної школи розвиток здібностей у майбутніх вчителів “експериментувати”, знаходити “нові комбінації знань”, нові спроби виготовлення будь-яких речей — активно не підтримується.

Навчання взаємодії, спілкуванню об'єктивно і суб'єктивно необхідно спеціалісту XXI століття.

Вищезначені погляди підтримує М.Янг (Англія). Він вважає, що розподіл предметних галузей в навчальних планах шкіл, розмежування теорії і практики можна розглядати як “атрибути” навчального плану минулого.

Н.Лукас, порівнюючи навчальні плани “минулого” і “майбутнього”, дійшов висновків: уміння та навички учителів минулого і майбутнього значно відрізняються.

Навички, компетенція; ставлення вчителя минулого характеризуються:

— викладачі одного факультету, як правило, ізольовані від спеціалістів інших факультетів;

— замкнутістю всередині свого предмета і факультету (досить часто вороже ставлення до інших галузей знань);

— традиційно є розподіл і між студентами академічного та професійного навчання (ті, що залучені в академічне навчання, розглядають професійне, як підпорядковане і пов'язане безпосередньо з практикою і навпаки);

— викладачі професійного навчання вважають, що академічна освіта — це абстрактні знання і, як правило, негативно ставляться до викладачів академічних дисциплін (вони вважають практичні заняття — найкращими);

— найбільша частина вчителів ставиться з підозрою до нових ідей, змін у змісті освіти (вони “статичні” і добре працюють “у вузьких рамках часу”);

— учитель “минулого” не стимулює розвиток “незалежного мислення, оскільки бачить себе в якості експерта, що передає знання новому поколінню” і досить багато приділяє уваги контролю за роботою учнів у класі;

— скептичним ставленням до перепідготовки, якщо вона не стосується безпосередньо його власної спеціалізації;

— як правило, не володіє комп'ютерною грамотністю;

— як правило, “індивідуаліст”, який використовує жорсткі підходи до оцінки знань та умінь учнів;

— не підтримує “самовираз” учнів;

Навички, компетенція та ставлення “вчителя майбутнього” мають інші характеристики:

— такий вчитель позитивно сприймає зміни в освіті (незважаючи на те, що кожна людина несе в собі частку минулого);

— він спроможний дати негативну і позитивну оцінку тим змінам, що спостерігаються в освіті;

— процес навчання для “педагога майбутнього” має більше значення, ніж зміст освіти;

— має нахил до роздумів над практичним досвідом;

— у центрі навчального процесу для нього — учень та формування у нього відповідальності за якість навчання;

— вважає, що групова робота учнів є більш ефективною і доцільною;

— позитивно ставиться до спільної роботи в команді з іншими предметниками, включаючи професійні та академічні курси;

— з інтересом ставиться до нових методів оцінки знань та умінь учнів, як до засобів заохочення;

— спілкується з іншими викладачами, не бачить в собі тільки спеціаліста-предметника;

— бачить в собі не тільки вчителя, але й т'ютера, менеджера;

— сприяє розвитку в студентів навичок вирішувати проблеми в процесі засвоєння знань за допомогою нових і цікавих шляхів.

Н.Лукас наголошує, що вчитель майбутнього — це спеціаліст з якостями гнучкості та уміння взаємодіяти з іншими педагогами.

З.А.Малькова (Росія), досліджуючи тенденції розвитку педагогічної освіти у сучасному світі, відмічає, що глибокі зміни в соціальному житті всього людства пов'язані з переходом його на сходинку науково-технічної цивілізації. Одна із провідних характеристик цієї цивілізації — інтеграція науки і виробництва (інтелектуалізація праці). Саме тому пріоритетними якостями сучасного робітника стали:

— високий рівень загальної освіти;

— уміння приймати самостійні рішення;

— бажання і здібності володіти новими знаннями;

— бажання проходити професійну підготовку.

Названі якості забезпечують ефективність праці та зростання професійної майстерності.

З.А.Малькова інформує, що на протязі XXI століття багато країн розробили стратегії розвитку освіти для майбутнього століття, центральне завдання яких складає створення систем “прижиттєвої” освіти, яка дає можливість навчатися та удосконалюватися на протязі всього життя (створення умов для здобуття безперервної освіти).

В Японії розроблений документ про розвиток освіти у XXI столітті, в якому підкреслюється: необхідно створити таке суспільство, яке б дало кожному можливість навчатися “у будь-який час, будь-де і на протязі всього життя”.

Учені США розробили Програму реформи освіти, в якій також розкривається проблема підготовки вчителів для XXI століття. У державі була створена “Національна комісія з якості освіти в США”, члени якої розробляли вищеназану Програму. Основна ідея Програми — створити “суспільство, яке навчається”.

Системи так званої “прижиттєвої” освіти пов’язані з появою нетрадиційних видів освіти, різноманітних освітянських послуг, усунення вікових обмежень на освіту, права на вільний вибір своєї власної “стратегії подальшої освіти і розвитку”.

Системи безперервної освіти мають свої риси, властивості, які впливають на зміни, що відбуваються у педагогічній професії у XXI столітті. Сьогодні в світі спостерігаються деякі загальні тенденції цих змін. Серед них:

— кількісне збільшення людей, які займаються педагогічною діяльністю;

- посилення різноманітності у педагогічній спеціалізації;
- структурні зміни системи педагогічної освіти;
- пошук альтернативних шляхів підготовки вчительських кадрів;
- модернізація змісту педагогічної освіти;
- інтеграція вузівської та післявузівської педагогічної освіти.

За даними ЮНЕСКО, кількість людей, що займаються педагогічною діяльністю, за 20 років значно зросло (1970 р. — у світі було 23,2 млн. учителів, 1990 р. — близько 42 млн.). Зросла в світі і кількість тих, хто навчається (1970 р. — близько 622 млн., 1990 р. — більше 900 млн.).

Особливого значення набуває різноманітність педагогічних професій. До традиційної професії — вчитель тепер додані такі, як:

- педагог-соціолог;
- соціальний працівник;
- педагог-консультант;
- педагог-психолог;
- вихователь позашкільних закладів;
- педагог, який працює з “дітьми ризику”;
- педагог-терапевт;
- педагог центрів професійної підготовки;
- педагог неформальних навчальних закладів для дорослих;
- учителі і вихователі лікарняних навчальних закладів і таке інше.

Нові педагогічні спеціальності поширюються у зв’язку з переходом суспільства до стадії загального навчання. Зростання нових спеціальностей визначається потребою в них суспільства. Як наслідок, з’являються нові факультети в педагогічних вищих закладах (розширюється профільність спеціальностей). Як відмічає З.А.Малькова, в деяких країнах такі факультети здобули назву “коледжі освіти та гуманістичної служби” (йдеться як про підготовку учителів, так і педагогів для суспільних сфер).

Структурні зміни системи педагогічної освіти пов'язані з тим, що традиційна підготовка вчителів початкової школи в середніх спеціальних педагогічних закладах не відповідає сучасним вимогам.

Дослідник інформує, що у розвинутих країнах скорочуються або повністю зникають середні педагогічні навчальні заклади, педагоги всіх спеціальностей готуються у вищих навчальних закладах, провідна роль серед яких належить університетам. Тільки в США педагогічних спеціальностей більше 70-и. Розширення профілей підготовки “диктує” введення багаторівневих програм з різними термінами навчання (від 2 до 10 років). Кожна програма дає право на здобуття певного ступеня від асоційованого спеціаліста до доктора наук.

Багаторівневі програми — це дійсний стимул для здобуття освіти вищих рівнів, оскільки відповідно до набутого рівня встановлюється заробітна плата.

З.А.Малькова підкреслює, що в розвинутих капіталістичних країнах іде пошук альтернативних шляхів підготовки вчителів, бо впевнені, що нові шляхи — це нові джерела залучення освічених викладачів і наставників у школу.

Модернізація змісту педагогічної освіти пов'язується з посиленням загальноосвітнього компонента. Сучасний вчитель має бути: всебічно розвинутим високоосвіченим, духовно багатим і витончено чутливою особистістю. Саме тому багато спеціалістів Англії, США — учених з проблем освіти підтримують розширення програм загальної освіти для педагогів. Йдеться про так звані “вільні мистецтва”. Це питання жваво обговорюється в науково-педагогічному співтоваристві.

Не менш важливою проблемою є докорінне поліпшення професійно-педагогічної підготовки вчителів, бо на Заході саме професійно-педагогічний компоненті виставляється найнижча оцінка.

Учені пропонують створення педагогічних клінік, аналогічних медичним клінікам, в яких майбутні вчителі оволодівають професійними навичками під керівництвом кращих учителів.

Необхідність інтеграції вузівської та післявузівської педагогічної освіти пояснюється тим, що перша вважається тільки початковим етапом у формуванні майбутнього спеціаліста, оскільки становлення професіонала, удосконалення його майстерності здійснюється на протязі всієї його життєдіяльності. У час своєї професійної діяльності вчитель має засвоїти великий обсяг нових знань і технологій. Для цього необхідне періодичне підвищення професійної кваліфікації та постійна самоосвіта.